POLARITATEA SEMANTICĂ A TERMENILOR METAFORICI

CZU: 811.135.1`373.612.2

Natalia ROTARI

Şcoala Doctorală Ştiinţe Umaniste,
Universitatea de Stat din Moldova

SEMANTICAL POLARITY OF METAPHORIC TERMS

The present study presents an analysis of the polarity process on the meaning of some terms of the Romanian language lexicon, is the purpose of determining the new semantic values of the terms in the composition of metaphorical constructions obtained as a result of combining abstract and concrete terms. Abstract terms, from the composition of linguistic metaphor, around concrete terms, are characterized by the ability to change their meaning, sometimes being in total opposition to the primary meaning. The metamorphosis of the elements of metaphor presents a clear proof of the fact that some concepts are part of dual semantic fields, and the conceptual interaction between two domains are not different conditioned to create metaphorical innovations.

Keywords: *polarity, metaphor, demaphorization, semantics, enantiosemia, conceptualization.*

În lingvistică, sintagma *polaritate semantică* a apărut simultan cu termenul de *enantiosemie* – fenomen care constă în combinarea elementelor semantice contrare şi contopirea acestora. Cercetătoarea Daniela Gheltofan defineşte enantiosemia ca „relaţie lexico-semantică intersemică, opozabilă la nivel monolexemic, monofrazemic şi monoparemic, dependentă de un context, precum şi de experienţa lingvo-cognitivă a vorbitorilor” [1, p. 68]. Totodată, este foarte important a nu se confunda enantiosemia cu antonimia propriu-zisă din considerentul că antonimele sunt lexeme care au corpuri fonetice diferite sau parţial diferite *(bun – rău,/ cald – rece; cinste – necinste,/ acuzat – neacuzat)*, [1] pe când, enantiosemia se referă la polisemia internă a cuvântului.

Polaritatea semantică, în opinia Simonei Constantinovici, este o „formă a contradicţiei, în care laturile contrare se exclud şi totodată se condiţionează reciproc” [2].

În cazul metaforelor conceptuale, trecerea unui termen de la concret la abstract, şi invers, conferă lexicului o dinamică semantică a termenilor deja existenţi în limbaj, o inovaţie lingvistică.

Fauconnier considera că procesul de polaritate semantică favorizează crearea unui nivel lingvistic suplimentar: nivelul logic, care face uz de caracterul „reprezentativ” (şi structurat) al nivelurilor tradiţionale din teoriile structurale sau generative,

cum ar fi: nivelul fonologic, nivelul structurii suprafeței, nivelul structurii suprafeței „reajustate" etc. [2, p. 37].

Ricoeur susține că „metafora este un eveniment semantic care se produce în punctul de intersecție dintre mai multe câmpuri semantice" [3, p.224] şi doar când sunt luate în ansamblu, conjunctura respectivă are sens. Prin urmare, conform acestei teorii, torsiunea metaforică are o acțiune ambivalentă: este un eveniment şi o semnificație.

Metafora necesită o polaritate între sens şi referință, primind semnificații adiționale în baza asemănării cu sensul lor fundamental prin care acelaşi conținut semantic este văzut din varii puncte de vedere prin similaritate. Opoziția şi contradicția sunt, în limbă, opoziții de tip polar care favorizează intervenția termenilor extremi pe poziții intermediare facilitând relația dintre ei [4, p.75].

În funcție de scopul vorbitorilor, prin intermediul procesului de polaritate semantică, termenii unei metafore suferă următoarele polarizări:

1. De la conotație pozitivă la cea negativă: *înger demonic, talie tulpinoasă, sacru sălbatic, inimă pietrificată, picanterie obscură, lucrare leşinată, gură căscată, pui de viperă e*tc.
2. De la conotație negativă la cea pozitivă*: sărutul broaştei, ploaie de soare, valuri de muzică, căldură sufletească, bestie plângăcioasă, efervescență curioasă* etc.

Metaforele cu valoare pozitivă, caracteristice limbajului normat, îngrijit, sunt mai puține la număr. Categoriile tipice şi prolifice polarizării metaforelor sunt: domeniul spațiului cosmic, fenomenelor meteorologice, terminologia pământului, a arborilor, vocabularul tehnico-ştiințific.

Prin urmare, polaritatea este relația care se stabileşte (într-una din cele două direcții) între două elemente ale unei sintagme. Polaritatea este, într-adevăr, un mecanism mental înrădăcinat în modul nostru de a percepe şi a interpreta realitatea care se manifestă în diferite moduri prin fapte lingvistice. Cuantificarea, modalitatea şi polaritatea sunt procese interpretative care se manifestă în limbaj cu ajutorul operatorilor care pot fi analizați într-un mod unificat.

Distanța dintre sensul propriu şi cel metasememic confirmă gradul de expresivitate metaforică şi efectul deosebit, iar metaforizarea termenilor capătă o mare putere de evocare. Spre exemplu, părțile corpului omenesc, în anumite metafore, pot evidenția stări morale, situații esențiale (fiere, inimă, buric, frunte, talie, nerv), atitudini, profesiuni, situații sociale (sete, greață, lepră, satrap, despot).

O serie întreagă de termeni metaforici, precum: forță, echilibru, pârghie, mecanism, elasticitate, viteză, circulația banilor, inflație, creştere, injecție monetară, constituție, febrilitate, criză, contagiune şi lichiditate au contribit la polarizarea termenilor metaforici şi crearea de noi semnificații.

Într-o altă ordine de idei, Tudor Vianu susținea că polaritatea semantică a metaforelor ar rezulta din metaforizarea unor cuvinte concrete mai vechi. În acest sens, lingvistul îşi susține ideea prin exemplul lingvisticii germane. Astfel, cuvintele germane *begreifen (a înțelege), urteilen (a judeca), sich vorstellen (a-şi reprezenta), entscheiden (a hotărî)* etc. s-au format prin deplasarea unor cuvinte concrete: *greifen – a apu-*

ca, teilen – a împărți, stellen – a aşeza, scheiden – a despărți [5, p.261]. Constatăm că rădăcina vechilor cuvinte a generat apariția altor lexeme cu o semnificație diferită de cea primară. Considerăm că acest principiu poate fi raportat şi în lingvistica românească, iar drept exemplu poate fi cuvântul vechi – *specios* (din componența metaforelor: lectură specioasă, om specios, argument specios etc.)*,* care în *Dicționarul limbii româneşti* din 1939, scris de August Scriban avea sensul de *frumos, arătos* [3]. La o distanță de aproape un secol, acest cuvânt a reintrat în vocabularul limbii româneşti cu o semnificație total opusă față de sensul inițial. Dicționarele actuale înregistrează articolul lexicografic cu statut de neologism, având sens opus: *amăgitor, înşelător*, iar specialiştii din diverse domenii au preluat acest cuvânt, creând metaforele *imaginație specioasă* (psihologie, psihiatrie), *argumentare specioasă* (jurnalism), *particularități specioase* (fizică), *examinare specioasă* (istorie), *caractere specioase* (politică) etc. De obicei, în cadrul structurii lingvistice al unei metafore, termenul abstract este cel care pune în valoare rolul figurativ al sintagmei, în cazul polarizării metaforei – situația este diametral opusă, fără însă ca metaforă să-şi piardă statutul. Prin urmare, termenul abstract îl constutie lexemul *specios*, pe când termenul propriu (imaginație, argumentare, particularități, caractere etc.), conferă sintagmei sens contradictoriu. Ar mai fi de adăugat că unii vorbitori, prin analogie, confundă termenul de *specios* cu *special,* care are sensul de *deosebit, specializat, individual, particular* – sensuri, la fel, în opoziție totală cu neologismul analizat, dar similar celui din dicționarul lui Şerban. Totuşi, transferul metaforic facilitează „duritatea" cu care acționează fenomenul de polaritate semantică asupra formării unor sintagme în limba română.

Mecanismul metaforic se bazează, în primul rând, pe imaginea concretă trezită de termenul folosit, iar majoritatea cuvintelor sunt concrete la propriu. Polaritatea semantică asupra metaforei influențează semnificația unor termeni care denumesc în mod ironic gura: *bot, cioc, plisc, muzicuță, moară, meliță, tren, morişcă* etc. [6, p.113].

Din punct de vedere logic, metafora presupune un grad relativ înaintat al puterii de abstracție, întrucât pentru a se produce, mintea trebuie să execute o dublă operație de eliminare: mai întâi, ea ar trebui să elimine unii termeni apropiați prin transferul metaforic, în caz contrar, ceea ce este prea deosebit ar putea împiedica unificarea, apoi, din caracterele asemănătoare ea trebuie să rețină numai atât cât este necesar pentru a nu stânjeni impresia deosebirii. Metafora nu se produce decât atunci când conştiința unității termenilor între care s-a operat transferul coexistă cu conştiința deosebirii lor.

Lingvista Elena Slave consideră că din punctul de vedere al conotației, majoritatea sensurilor proprii ale cuvintelor sunt neutre, iar cele figurate – nefavorabile, or, conotația depreciativă măreşte potențialul expresiv al metaforei constituite [6, p.115].

Uneori noua structură semantică este accentuată prin mijloace suplimentare marcate printr-un simbolism fonetic puternic, prin înbinarea rădăcinii negative cu un sufix diminutival: *drăcuşor, drăculeț*. Alteori, deşi o rădăcină cu sens negativ se îmbină cu un sufix moțional, conotat negativ, valoarea acestuia se transformă în pozitivă: *drăcoaică, băboaică* etc. Totodată, situația poate fi şi inversă, când prin intermediul

unui diminutiv se urmăreşte evidenţierea peiorativităţii prin utilizarea lui metaforică: *bisericuţă, căţeluş, măgăruş* etc.

În concluzie, majoritatea metaforelor au trăsături semantice apropiate în cadrul câmpurilor şi seriilor care se reproduc ca atare şi la figurat, dar nu şi când termenii din structurile metaforice sunt polarizate. Polaritatea semantică este un procedeu lexico-categorial care influenţează comunicarea scrisă şi orală, acţionând şi la nivelul metaforelor uzuale. Prin intermediul acestuia unii termeni din cadrul metaforei, având valoare pozitivă, preiau o semnificaţie total opusă faţă de cea iniţială. De cele mai dese ori, termenul propriu este cel care îşi modifică configurarea semantică, pentru că transformările determinate de relaţiile paradigmatice creează conotaţii afective deosebit de accentuate. Astfel, polaritatea semantică asigură trecerea termenilor metaforici dintr-un câmp lexical în altul, care se află în contradicţie semantică. Dacă opoziţiei „concret şi abstract" i se adaugă opoziţia „pozitiv şi negativ", procesul metasememic obţine nuanţe conotative contrare.

Referinţe:

1. GHELTOFAN, D. Enantiosemia în limbile rusă şi română: note şi idei. În: *Analele Universităţii de Vest din Timişoara*. *Seria „Ştiinţe filologice"*. Timişoara: Editura Universităţii de Vest din Timişoara, 2017.
2. FAUCONNIER, G. Polarité syntaxique et sémantique. In: Lingvisticae Investigationes. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, Laboratoire d'Automatique Documentaire et Linguistique, 1977.
3. RICOEUR, P. *Metafora vie*. Traducere şi cuvânt înainte de Irina MAVRODIN. Bucureşti: Univers, 1984.
4. PARICIO, F. *Négation et polarité: les métaphores de la quantité*, p.126. ISBN 9782200921750
5. VIANU, T. *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*. Bucureşti: Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1959.
6. SLAVE, E. *Metafora în limba română. Comentarii şi aplicaţii*. Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1991.

Resurse Web:

a. SAVIN – ZGARDAN, A. *Enantiosemia. Influenţa contextului*. Varianta online https://logosplus.ifr.md/index.php/content-category-1/366-enantiosemia-influenta (accesat pe 15.03.2021).
b. CONSTANTINOVICI, S. „Exaltaţia unui naufragiat". Marginalii la un dicţionar de termeni cioranieni. În: *Revista Transilvania*, varianta online [citat 17.04.2021]. Disponibil: https://revistatransilvania.ro/wp-content/uploads/2020/09/06.-Simona-onstantinovici.pdf.
c. https://dexonline.ro/definitie/specios